

Hicri Onbeşinci Asırda Arapça

Dr.Türki RÂBİH'ten
Dr. Ahmed Turan ARSLAN

Dil, üzerinde sosyal olayların yankılandığı bir vâkıa sayılmaktadır. Yine yükselme, çökme, ilerleme, gerileme, kalkınma ve geri kalmışlık gibi cemiyete hâkim olan sosyal vâkıaların hepsi bu sosyal realiteden kaynaklanır. Bu sebeptendir ki, dil toplumun düşüşü ve gerilemesiyle geriler, toplumun kalkınma ve gelişmesiyle de güç kazanır.

Bundan dolayı, gerek eskiden gerekse asrımızda medeniyete teknik bakımından geri kalmış bir toplumda gelişmiş bir dil bulmamız asla mümkün değildir. Başka bir deyişle ilerlemiş, medenî ve endüstri bakımından gelişmiş, aynı zamanda da o toplumun fertlerinin konuştuğu, kültürünü yaşattığı, ekonomik, sosyal ve siyasî işlerini yürüttüğü dilinin geri kalmış ve ilkel olması mümkün değildir. Zira, ilerleme, medeniyet ve endüstri "dil" le yakından ilgilidir. Bu yüzden dil, medeniyetin bütün özelliklerini ihtiva eder. Ve dil, ister ilerlemiş parlak, isterse geri kalmış ve kendi kabuğuna çekilmiş olsun, her medeniyet ve kültürün aynasıdır. Bundan dolayı milletlerin ilerleme ve geri kalması dille kuvvetli bir şekilde irtibatlıdır.

Arap dili de, şu âna kadar geçirdiği merhaleler boyunca bu kaideden ayrılmış değildir. Nitekim, bizzat Arap toplumu, İslâm'dan önce basit bir toplum olarak ve bedevî bir halde yaşarken, Arap Dili de ilmi ve medenî muhtevası irtibariyle basit bir dil idi. İslâm'dan sonra, bizzat bu toplum, ilim ve medeniyetçe ileri bir toplum olduktan ve müslümanların fethe ettikleri ülkelerin medeniyetleri ile karşılaştıktan sonra bu dil de ilerlemiş ve gelişmiş bir dil halini aldı. Şöyle ki: Arap Dili "Şüphesiz, milâdî sekizinci asrın yarısından onbirinci asrın sonuna kadar uzayan zaman diliminde medeniyet dili olmuştu. O kadar ki, o devirde çağının kültürünü ve en modern ilimlerini öğrenmek isteyen kimse Arap Dili'ni öğrenmeyi kendine lüzumlu bir vazife sayardı." ¹

İslâm'dan Sonra, Arapça Nasıl Beynelmilel Bir Dil Haline Geldi ?

Müslüman Araplar, Irak ve başka yerler gibi Fars İmparatorluğuna bağlı; Şam, Mısır, Kuzey Afrika ve İspanya gibi Bizans İmparatorluğuna bağlı ülkelerde de İslâm Dini'ni yaymak için seferlere çıktıklarında kısa bir zamanda oraları ele geçir-

diler; İslâm Dini'ni ve Kur'an-ı Kerim dilini yaymaya muvaffak oldular. Hal böyleyken, dinî, idârî ve askerî bakımdan kendilerine boyun eğen o milletleri kültür ve medeniyetçe daha yüksek buldular. Diğer taraftan, ilmî, idârî ve fennî bakımdan Fars, Latin ve Yunan dilleriyle Arap Dili'nden, daha yüksek ve daha zengindi. Zira o diller, İslâm'ın zuhurundan önce ve zuhuru esnasında ilim, felsefe, tıp, mantık, astronomi, idarede ve milletlerarası münasebetlerde asırlarca kullanılan dillerdi. Başlangıçta Araplar, fethe ettikleri yerlerin halkının idârî ve mâlî işlerini fetihten önce kullanılan dillerle yürütülmeye terketmişlerdi. Çünkü Arap Dili, İslâm'dan sonra vazifesini kendi başına görür hale gelinceye kadar, vergi, harac ve yürütme gibi idârî ve mâlî işleri görmeye yeterli değildi.

Bunun yanında, hicri birinci asrın büyük bir kısmında Müslüman Araplar, cihad ve fetih işleri ve İslâm düşmanlarıyla mücadele ile meşgul bulunuyorlardı. Bu durum, kendi zamanında genç Müslüman Arap Devletinde devlet dâirelerindeki muamelelerin Arapçalaştırılması işlemlerini tamamlanmış olan Abdülmelik b. Mervan'ın ² halifelğine kadar devam etti ki, buna biraz sonra işaret edeceğiz.

Şüphe yokki çok geçmeden Müslüman Araplar, İslâm Devletinin bayrağı altına giren ülkelerde hâkim olan tenâkuzun farkına vardılar. Bu tenâkuz, Arapça'dan başka dillerin hâkimiyetinin, mâlî, idârî ve ilmî sahalarda devam etmesi, Arap Dili'nin kullanımının sadece dinî, edebî ve ordu idaresi sahalarına inhisar etmiş olması idi.

Özet olarak, devlet Müslüman Arapların hâkim olduğu bir devlet idi. Din'in ve Kur'an'ın dili Arapça idi; devlet idârecilerinin dili de Arapça idi; devlet dâirelerinde kullanılan dil ise Arapça değildi. Şüphe yok ki, köklü ve sür'atli bir tedbir alınmaksızın bu anormal durumun devamı sadece, bu bölgelerdeki Müslüman Arap hâkimiyetinin geleceği için değil, bizzat Arap Dili'nin geleceği içinde önemli bir tehlike teşkil ediyordu. Zira Arapça, devletin temeli olan Din'in dili ve çok genişlemiş olan İslâm Devleti'nin çeşitli bölgelerinde yaşayan bütün vatandaşları birbirine bağlayan sağlam bir bağ idi. Bu sebeple,

1. Mecellelu "Âlemu'l-fikr" c.8, sayı 1, Mayıs-Haziran 1977 M. s.3., Kuveyt.

2. Babası Mervan'dan sonra Halife oldu. (65 H.) Hükümdarlığı 21 sene sürdü. (65-86 H.)

bu dil idârî, mâlî ve yürütme işlerinden uzak kaldığı zaman, muhakkak, bu bağ bir gün kopacak ve ardından da İslam devleti'nde yavaş yavaş çözülme ve parçalanmalar başgösterecekti.

Hicrî birinci asrın sonlarından itibaren ikinci ve üçüncü asırlar boyunca, Arap dilinin düştüğü durumu telâfi edip onun beynelmilel bir dil olması için idârî, ilmî ve kültürel bir takım hareketler ortaya çıkmıştır ki, onları şu şekilde özetlemek mümkündür:

A- Devlet Dâirelerindeki İşlemlerin Arapçalaştırılması Hareketi

İlk hareket devlet idâresi ve hükümet işlerinin Arapçalaştırılmasına yönelik oldu; vergi işlemleri ve mâlî işlerin Arapçalaştırılması şeklinde kendini gösterdi. Irak ve ona komşu olan yerlerdeki devlet dairelerinde işlemler Farsça ile yapılıyordu. İşler, Şam, Mısır ve Kuzey Afrika'da Rumca; Endülüs'te ise Lâ-tince ile yürütülüyordu.

Emevî halifelerinden Abdulmelik b.Mervan, isabetli görüşüyle dil karışmasının İslâm Devletinin şahsiyeti ve Arap Dili'nin geleceği için gösterdiği tehlikeyi sezerek resmî muâmelatın Arapçalaştırılmasını emretti.³ Resmî muâmelatta kullanılan dille din ve ibâdet dilinin birleştirilmesiyle Arapça İslâm toplumunun yegâne dili haline gelecek ve böylece mescidlerde, mahkemelerde ve öğretimde Arap dili geçerli olduğu gibi hükümet işlerinde de bu dil hakim olacaktır.

İslam Devleti'nin çeşitli yörelerinde dilin birleştirilmesiyle Arap dili ve Arap kültürü, İslâm idaresi altına giren çeşitli toplumlarda yaygın hale geldi. Nitekim Araplardan başka İslam'a giren milletler, İslam dinini kabul ettikleri gibi Arapçayı da kendilerine dil olarak kabul ettiler. Buna karşılık Arap Dili yeni bir takım ıstılah ve lafızlarla zenginleştirilerek ve geliştirilerek, resmî işlemlerin Arapçalaştırılması çabuklaştırıldı. Dolayısıyla Arapça zengin bir dil oldu; din ve dünya dili hâline geldi.

Resmî işlemlerin Arapçalaştırılması hareketi, Arap Diline, geniş bir hareket sahası ve dinin prensiplerini insanlar arasında herhangi bir vasıta olmaksızın doğrudan doğruya yayma imkânını kazandırdı. Meselâ Arap olmayan Müslüman unsurlar, Kur'an-ı Kerim ve hadisi şeriflerde İslam Dininin kaynaklarına ulaşabilmeleri için Arap Dilini öğrenmek, hem de çok iyi öğrenmek mecburiyetinde kaldılar.

Diğer taraftan aynı unsurlar, dili Arapça olan İslâm Devleti'nin sınırları içinde bir mevki elde edebilmeleri ve bir rol alabilmeleri için de Arapça öğrenmek zorundaydılar. Zira resmi işlemlerin arapçalaştırılmasından sonra, yeni kurulmuş olan İslâm Devletinde, devletin çeşitli kademelerinde vazife alabilmek ancak, devlet ve din dili olan Arapçayı çok iyi bilen kimseler için mümkündür.

Gerçekten de resmî muâmelat dilinin Arapçalaştırılması "umumî plana uygun olarak, Kur'an-ı

Kerim'in cem'inden sonra siyasî ve kültürel en büyük olay sayılmaktadır."⁴ Şüphesiz ki bu iş, sadece vergi sicillerinin Arapçalaştırılmasından daha çok diğer kültürlerle galebe çalmış ve onlara kendi damgasını vurmuş olan Arap kültürü için bir yayılma hareketi olmuştur. Böylece kültür ve medeniyette üstünlük iddiasında bulunan bazı toplulukların nüfuzunun kesinlikle ortadan kalkmasına yolaçmıştır.

Muhakkak ki, İslâm Devletinin çeşitli bölgelerinde resmi işlem dilinin Arapçalaştırılmasının tamamlanması üzerine Arap Dili, o vakitlerde dünyada hakim ve geçerli olan Fars, Grek, Roma, Kıptî, Berber ve Latin dillerine galebe çalma imkanını elde etmiş, ilim, kültür ve devlet dili olmuştur.

B - Arap Dili Kaidelerinin Tedvîn Edilmesi Hareketi

Hicri birinci asrın sonlarından itibaren başlayıp onu takip eden üç asır boyunca canlılık göstermiş olan ikinci hareket ise lisan çalışmalarıdır. Dil ile meşgul olanlar, Kur'an-ı Kerim ve İslam Dini'nin dili olması itibarıyla Arap dilinin, İslâm'agirmiş olan Arap olmayan topluluklar tarafından çıkarılacak herhangi bir bozma ve tahriften korunmasının gerekliliği görüşünde idiler. İşte böylece Nahv İlmî Ebu'l-Esved ed-Düeli (v.69 H.) eliyle doğmuş oldu. Daha sonra Basra ve Kûfe Alimleri nahvi Ebu'l-Esved'den öğrendiler ve onu ikmâl edip bölümlere ayırdılar.⁵ Onlardan biri Halil b.Ahmed (100-174 H.) dir. O, Arap kültür tarihinde sahasında yegane Arap dahisidir. Zira, O, kendisinden önce görülmemiş bir tarzda Arap dili ilimlerinin tanzimi üzerinde ısrarla çalışmış; yenilikler getirmiş ve teferruatlarından ana kaidelerini tesbit etmiştir. Meselâ, ilk Arap lügat kitabını te'lif eden, Arap şiirlerinin hepsini bahirlerine ayıran ve Aruz ilmini icad eden odur. Yine Arap mü-siki ilminin mücidi ve ses çeşitlerini bir araya getiren ve bugün bildiğimiz Nahv sistemini meydana getirmiş olan da odur.⁶

Ebu'l-Esved ed-Düeli, Halil b.Ahmed ve benzerleri yanında Kûfe, Basra ve Bağdat alimlerinden birçok kimseler, Arapların şiirlerini, edebiyatını, hikâyelerini ve darb-ı mesellerini toplamak için ciddi çalışmalar yaptılar. Bütün bu çalışmalar Arap dilinin korunmasını ve onu, metinleri zengin muhtevası geniş, kâide ve terkipleri sağlam bir dil yapacak olan dil ilimlerinin ortaya çıkarılmasını hedef alıyordu. Bu çalışmalarını yapanlardan misal olarak şunları zikredebiliriz: el -Esmâî, Ebû Zeyd el-Ensâri, Ebû Ubeyde Ma'mer b.el-Müsenna, el-Kisâî, el-Fe'ra, el-

3. Bk. (el-Vüzerâ vel-kütüb) "el-Cehşiyâr" Tahkiku Mustafa es-Sekka ve âharın, Kahire 1938, s. 39.

4. Bk. Abdülkerim Zenun, Ta'rîbu Devâvînu'l-İrak fi ahdi Haccâc b. Yusuf es-Sekâfî, Mecelletu Âfâk Arabiyye, sayı 13, Ağustos 1979, s. 97-8, Bağdad.

5. Bk. Ahmed Hasan ez-Zeyyat, Târîhu'l-edebi'l-Arabî, Kahire, tarihsiz, s. 206.

6. Ahmed Emin, Duha'l-İslâm, c. II, 6. Baskı, Kahire 1961, s. 290a.

Mufaddalü'd-Dabbî ve Sîbeveyh. Görülüyor ki, bu lisan âlimlerinden bir kısmı öz Araplardan; Ebû Ubeyde, Kisâî ve Sîbeveyh gibi diğer bir kısmı ise Müslüman olan İranlılardandır. Şüphesiz, hicri ilk asırların, özellikle üç ve dördüncü asırların âlimleri ile görüşleriyle, İslam âleminin hayatını kendi medeniyetine, Kitabına ve kültürüne sağlam bir şekilde bağlamak hususunda fasih Arapçanın rolünü ve bu birliği parçalayacak sebepleri anlamışlardı. Bu dil bağının kanunları tesbit ve tanzim edilmeyerek kendi haline bırakıldığı zaman, gramer hatalarının ortaya çıkacağını ve halk lehçelerinin özelliklerinin fasih Arapçaya galebe çalacağını biliyorlardı. İşte bu sebeple lisanîyatçılar, Arap Dili'nin fasihini garibinden, kâideye uyanı kaideye uymayandan ayırmışlar, ilk devrelerinde rivayete itimad etmiş olan edebiyatını tedvin etmişler; kaybolmak ve karışıklığa uğramak tehlikesine karşı dil, edebiyat ve belâgat için kanunlaşmış ölçüler koymada başarılı akademik çalışmalar yapmışlardır. Dil ve Edebiyatı korumada ve yapılan araştırmaların ilerlemesinde bu alimlerin gösterdiği gayret, Kur'an araştırmalarına hizmet, sünnetin toplanması, hadis rivâyetinin zabtı, ve fikh'in gelişmesinde din âlimlerinin gösterdiği gayretten az olmamıştır.⁷

Bu hummalı dil hareketinin neticesinde Arap Dili, sarfında, nahvinde, arûzunda ve belâgatında çok ince bir şekilde tanzim edilmiş bir dil oldu. Bu tanzîm onu ilim, edebiyat, din ve idâre dili yaptı. Böylece Arapça rûhun heyecanlarını, akıl ve fikrin mahsullerini ifâde edebilen, hem edebiyatta, hem ilimlerde ve hem de idârî işlerde yaşayan ve gelişen bir dilden beklenen bütün vazifeleri yapmaya muktedir bir dil hâline geldi.

C- Çeşitli Dillerden Terceme Hareketi

Arap Dili'ne İslâm'dan sonra, Avrupalıların Orta Çağ diye adlandırdıkları dönem boyunca dünya çapında bir dil olması için zemin hazırlamış olan üçüncü ve son hareket, o devirde mevcut kültür ve medeniyet dillerinden Arapça'ya geniş çerçeveli bir terceme faaliyetidir. Bu faaliyet, hicrî birinci asrın sonlarında başladı; özellikle Harun el-Reşid ve Me'mun zamanlarında en parlak devrini yaşadı. Tercemeler özellikle Yunan, Rum, Fars ve Hind dillerinden yapıldı.

Bu terceme faaliyetinin yükünü bir çok mekteb çekmiştir ki, bazıları şunlardır:⁸ 1. Basra yakınlarında Cündişapur Mektebi, 2. Nusaybin Mektebi, 3. Harran Mektebi, 4. Ruhâ Mektebi, 5. Antakya Mektebi 6. İskenderiye Mektebi.

Adı geçen mekteplere, kendisi yoluyla mantık, tıp, tabiat ve astronomi ilimleri terceme edilmiş olan Yunanca hâkimdi.

Bağdad'da Beytül-Hikme'nin Rolü

Şüphe yok ki, Arapça'ya tercüme hareketi, Me'

mun zamanında en üstün seviyesine ulaştı. Me'mun, Harûn'ur-Reşid'in Bağdad'da kurduduğu Beytül-Hikme⁹'yi büyük bir ilmî araştırma merkezi hâline getirdi. Çeşitli dil ve kültürlerden bir çok âlimin çalıştığı meşhur rasathâneyi de oraya bağladı. Beytül-Hikme, içinde geniş bir kütüphane ve rasathanesi bulunan, tercüme ve ilmî araştırmaların yapıldığı büyük bir üniversite haline geldi. Beytül-Hikme, Moğolların hicrî 656 yılında Bağdad'agelip onu yıkmalarına kadar, Arap Dili'ni geliştirmeye devam etti. İlmî ve felsefî kültürlerin Arapça'ya çevrilmesi üzerine, Abbasîlerin ilk devirlerinde Arap düşüncesi ilmî ve felsefî bir düşünce hâline geldi. Onlar bu tercüme faaliyetiyle, ilk insanların ilimlerini öğrenmek ve anlamakla kalmıyorlar, bilâkis, onlara kendilerinden bir şeyler katıyorlar; medeniyet tarihinde ilk defa görülen yeni bir takım ilimler ilâve ediyorlardı. "Hârezmi"¹⁰'nin ilk olarak kendi dehâsıyla icadettiği Cebir ilmini buna misal olarak zikredebiliriz.

Böylece, hicrî ikinci asırdan itibaren dil ve din ilimleri, tarih konuları ve Kelâm ilminde tercümelelerini gördüğümüz üzere, Arap düşüncesi, ilmî olgunluğunu ve ilimleri vaz' etmedeki sağlamlığını ortaya koymuş oldu. Bunlardan anlaşılıyor ki, Arapçaya terceme hareketi geniş çerçeveli ve önceki ilim adamlarının ortaya koyduğu, felsefe, ilim, tıp, hikmet ve astronomiye şâmil bulunuyordu. Bağdat şehrinin kurulması üzerinden henüz seksen sene geçmeden Araplar kendi dilleriyle, Eflâtun'un ve yeni Eflâtunculuk ekolü mensuplarının eserlerinin çoğunu, Hipokrat, Calinus, Öklit, Batlanyus ve diğer yazar ve şârihlerin eserlerinin en önemlilerini okuyorlardı. Müslümanlar, bu ilmî kalkınma devrinde yaşarlarken, Avrupalılar, Yunan kültüründen hemen hemen habersizdiler.¹¹ Hârûn er-Reşid¹¹ ve Me'mûn¹²'un Yunan ve Fars felsefelerinin gizli hazinelerini Müslüman-Şark dünyasının gözleri önüne koydukları asırla, Batı'da Şarلمان ve benzeri ileri gelen kişilerin henüz isimlerini nasıl yazacaklarını öğrenmeye çalıştıkları asrın aynı asır olduğunu bilmemiz bize, bu konuda yeterli bir işârettir. İlk Abbâsî halifelerinin himâyesinde gelişen parlak terceme asrını yeni ilmî keşifler dönemi olan başka bir asır takibetti ki, bu şâyede milâdî onuncu asır gelmeden Arap Dili gelişti ve ince yapıldı, kolay öğrenilen, ilmî fikirleri ve yüksek felsefî görüşleri ifâde etmek isteyen yazarların isteklerini karşılayabilen güçlü ve canlı bir dil hâline geldi. Aynı zamanda Asya ortalarından Kuzey Afrika ve Endülüs'e kadar uzanan ülkelerde devlet ve karşılıklı edebiyat dili oldu. Bu dönemden itibaren Irak, Suriye, Filistin, Libya, Mısır, Tûnus,

7. Bk. Muhammed Halefullah Ahmed, Mecellelu Ma'hedî'l-buhûs ve'd-airâseti'l-arabiyye, sayı 4, Haziran 1973, s. 504.

8. Şevki Dayf, Târihu'l-edebi'l-arâbi, 2. Baskı, Kahire, 1966, s. 109.

9. Bk. Ahmed Ermin, Duha'l-İslâm, c. 6. Baskı, en-Nahdatu'l-Misriyye, Kahire, 1961, s. 61-66.

10. el-Fikru'l-İslâmî, menâbijuhu ve âsâruhu tercemetu Dr. Ahmed Selebî, Kahire, 1966, s. 42-3.

11. Hilâfeti milâdî 786-809 yılları arasındadır.

Cezayir, Fas ve Endülüs'te yaşayan milletler zihinlerindeki yüksek fikir ve görüşleri bu dille ifade etmeye başladılar.

Gerçek şu ki, terceme asrını (takriben milâdî 750-850 yılları arası) ilmî ürünler ve keşifler devri takibetmiştir. Bu keşifler asrında Araplar, eski Fars ve Yunan kültürlerini iktibas etmekle ve hazmetmekle kalmamışlar bilâkis bu iki kültürü kendilerinin özel ihtiyaçlarına ve düşünce tarzlarına yarar hâle çevirmişler ve yeni buluşlarını da onlara ilâve etmişlerdir.

Gerçekten Arapların tıp ve felsefede verimli çalışmaları görülmüş ancak bu çalışmalar özellikle kimya, astronomi, matematik ve coğrafyada daha belirgin halde olmuştur. Arapların yaptıkları terceme faaliyetlerine gelince, Arap düşüncesi onlara daha sonraki nesillerde kendi damgasını vurmuştur. Daha sonraları bu yeni ilmî gelişmeler Suriye, İspanya ve Sicilya yoluyla Avrupa'ya nakledildi. Çok geçmeden, Orta Çağ boyunca Avrupa'ya hâkim olan ilim ve kültür hareketinin temeli atılmış oldu.¹³ Fransız araştırmacı Gustave Le Bon Arap Medeniyeti¹⁴ adlı kitabında Arapçanın milâdî yedinci asrın yarısından onbirinci asrın sonuna kadar uzayan devrede nasıl beynelmilel bir dil hâline geldiğini tasvir ederek şöyle diyor: "Arapça, Arapların girdiği bütün bölgelerde, daha önce o ülkelerde kullanılmakta olan Süryânice, Yunanca, Kıbtice, Berberice vs. dillerin yerini tamamen alarak cihanşümûl bir dil olmuştur..."

Endülüs'te ise Arap Dili, Hristiyanların mukaddes kitabının dili olan Lâtinceye tamamen hâkim olmuştur. Hattâ milâdî dokuzuncu asrın ileri gelen hristiyan yazarlarından Alfaro, vatandaşlarının Lâtinceyi bilmeyişlerini şiddetle ayıplayarak şöyle der: "Şüphesiz ki, hristiyanlar, kasideleri ve Arap düşüncesinin şâheserlerini okumaya sanki âşık olmuşlar... Müslüman Kelâm âlimlerinin eserlerini, onları uygulamak için değil, aksine Arap Dilinde beğenilen doğru üslûba alışmak için okuyorlar. İleri gelen hristiyan gençlerinin hepsi de Arapçadan ve Arap Edebiyatı'ndan başka bir şey bilmiyorlar ve onu büyük bir iştiaqla okuyorlar. Fıatı ne olursa olsun, kitapçı dükkânlarında o kitapları âdetâ kapşıyorlar. Rastladıkları topluluklar karşısında da, Arap Edebiyatı'nın çok güzel bir edebiyat olduğunu ilân ediyorlar". Daha sonra hristiyan yazar Alfaro bu durum karşısında üzüntüsünü belirterek şöyle diyor: "Ne büyük acı! Hristiyanlar hemen hemen dinlerinin dilini bile unuttular. Lâtince ile bir arkadaşına doğru dürüst bir mektup yazacak binde bir kişi bulamazsın. Arapçaya gelince, onu bütün güzellikleriyle konuşan bir çok topluluklar bulursun. Hattâ onlar, san'at yönünden, bizzat Araplardan üstün şiir söylüyorlar."¹⁵

İşte böylece, Arap Dili, Orta Çağ boyunca İslâm dünyasında ve İslâm dünyasının dışında birinci derecede beynelmilel dil hâline geldi. Artık kültür dili, üniversitelerde öğretim dili, teorik ve pratik her çeşit ilmî araştırma dili o idi. Ayrıca Arapça birçok

milletler arasında anlaşma dili olmuştur.

Gerileme Devrinde Arapçanın Duraklaması

Arap Dili'nin parlak çağını, onun sahip olduğu bu durumdan gerileyip çekildiği başka bir devir takibetti. Bu devir, Arap ve İslâm âlemine karanlıkların ve gerilemenin hâkim olduğu dönemdi. Bu araştırmanın girişinde de ifade ettiğimiz gibi dil, toplumun yükselişle yükselen, gerilemesiyle gerileyen bir sosyal olaydır. Bu itibarla bu durum dilin aleyhine olarak milâdî onüçüncü asırdan başlar, ondokuzuncu asra kadar devam eder. Ondokuzuncu asırda Arap Dili, üzerindeki duraklama ve gerileme tozlarını yeniden silkelemeye ve medeniyet âlemindeki liderlik rolünü tekrar kazanmaya başladı. Arap Dili'nin canlılığını ve dinamizmini tekrar kazanmasına yardım eden faktörlerden biri, ilerleme ve gelişme yolunda büyük bir mesafe katetmiş olan modern Avrupa dillerinden yapılan terceme faaliyeti ve Arapçanın o dillerden etkilenmesidir.

Arap Dili Emevî ve Abbâsîler zamanındaki parlak çağının başlangıcında, ilmî ve idârî istilâhlar bakımından fakir olmakla ve tıp, hendese ve astronomi ilimleri sahalarında ifade tecrübesi olmamakla, aşağı yukarı bizzat kendi bünyesinden doğan problemlerle karşılaşmıştı. Yeni dönemde karşılaştığı problem ve zorluklar ise, önceki problemlerden biraz farklı idi. Bunların başlıcaları İslâm düşmanları tarafından ortaya çıkarılan problemlerdir.

Yeni Dönemde Arap Dilinin Muarızları

Yeni dönemde iki grup, Arap Dili ile savaşa başladılar. Bunların gayeleri, eski dünyada, ilim, idâre, medeniyet ve kültür sahalarında birinci derecedeki dil durumuna gelmiş Arapçanın asırlardan beri yapageldiği tarihî ve medenî rolünü yeniden üstlenmesiydi. Bu muarızların başlıcaları, misyonerler ve sömürgecilerdir.

Misyonerlerin Rolü

Misyonerler, Arapçanın Kur'an dili ve çeşitli ülkelerde yaşayan Arap milletini birleştiren tek dil olmasından dolayı, fasîh Arapçaya karşı şiddetli bir savaş açtılar. Misyonerlerin Arapça ile mücadelesini aşağıdaki iki husus açıkça göstermektedir:

1- Çeşitli Arap ülkelerinde fasîh Arapçanın yerine mahallî lehçelerin kullanılması için yapılan propaganda.

2- Arapça yazmada Arap harflerinin lâtîn harfleriyle değiştirilmesi için teşvikler.

12. Hilâfeti milâdî 813-832 yılları arasındadır.

13. Filîp Hattî ve âharûn, Târîhu'l-arabî, Dâru'l-keşşâf, Beyrut, 1969, s. 444.

14. Tercemetü Adil Za'îter el-Halebî, Kahire, 1964, s. 440.

15. 'et-Ta'rib ve mustakbelu'l-lügatü'l-Arabiyye' il'l-üstâz Abdulazîz b. Abdullah, ma'hed buhûs, ve'd-dirâset el-arabiyye, Kahire, 1975, s. 7.

Misyonerlerin, bu propagandalarının arkasındaki maksatları, şu gayelerini gerçekleştirmektir:

a) Müslüman Arapları, düşmanlarına karşı ko-yabilme gücüne sahip kılan bir unsur olan İslâm Di-ni'ne hâkim olmak. Bu, İslâm düşmanı misyonerle-rin başlıca hedefidir.

b) Yeni yetişen Arap nesillerini, İslâm'ın ortaya çıkmasından beri devam eden kültüründen ayırmak suretiyle yeni nesiller üzerinde kültür hâkimiyeti sağ-lamak. Bu da Arap harflerinin lâtin harfleriyle de-ğiştirilmesiyle mümkün olacaktır.

c) Fasih Arapçaya hâkim olmak ve onu her Arap ülkesinde mahallî halk lehçeleriyle değiştirmek. Bu, misyonerlerin ve sömürgecilerin müşterek stra-tejik hedeflerini gerçekleştirecek olan bir esastır.

Fasih Arapça karşısında misyonerlerin kötü ni-yetlerine delil, onlardan bazılarının çeşitli Arap ül-kelerinde fasih Arapça yerine halk lehçelerinin kul-lanılması için propaganda maksadıyla yaptıkları ka-sıtlı büyük araştırma dalgalarıdır.¹⁶ Niyetleri Arap-ların birliğini dağıtmak ve müşterek dillerini parça-layarak aralarındaki ayrılık tohumlarını daha derin-lere götürmektir. Arap Dili, Kur'an-ı Kerim dili, Din'in ve İslâm medeniyetinin dili olmasaydı, düşman-ların halk lehçeleri ve lâtin harfleri hakkındaki ga-yeleri gerçekleştirdi. Arapça düşmanları, Araplarara-sı anlaşmayı te'min eden fasih Arapça yerine halk lehçelerini Ve Arap Harfleri yerine de Lâtin Harfle-rinin kullanılması hususunda başarılı olsalardı, her Arap ülkesinin ayrı bir dili ya da, her ülkede bölge-lere göre birkaç lehçe bulunacaktı. Böylece Arap bir-liği dağılacak, ondan sonra da Arapları sömürmek ve onlara hâkim olmak kolaylaşacaktı.¹⁷ Burada si-yâsî dağılma tehlikesinden daha önemsiz olmayan bir tehlike vardır ki, o da; Arap Harflerini Lâtin Harf-leriyle değiştirdikten sonra, Arapları, Arap Harfle-riyle yazılmış olan ilim ve kültür miraslarına bağla-yan bağ koparılmış olacaktır.¹⁸

Sömürgeciliğin Rolü

Sömürgeciler Arap ülkelerinin gerek doğu ke-siminde gerek batı kesiminde Arap Dili'ne karşı sa-vaş açtılar. Bu savaş onun kültür, idâre ve eğitim ha-yatı alanlarının hepsinden uzaklaştırılması şeklinde kendini gösterdi. Sömürgeciler Arapçayı sadece sıb-yan mekteplerine, tekkelere ve câmilere hapsedtiler.

Kuzey Afrika'daki Arap ülkelerinde, meselâ Fransız sömürgeciliği Tunus, Cezayir ve Fas'ın her-birinde özellikle Cezayir'de başlangıçtan beri takın-dığı siyâsî tavrı itibarıyla, Arapçaya karşı savaş hâ-lindeydi. Hattâ halk lehçesi dahi bu hücumdan kur-tulamadı. Fransa, fasih Arapçayı idâre, öğretim ve çe-şitli kültür alanlarından attı; yerine her sahada Fran-sızca'yı koydu. Bundan sonra da ister fasih, ister halk lehçeleri olsun, günlük konuşmalarda bile Berberî lehçelerini teşvîk etmeye başladı.

Kuzey Afrika Arap ülkelerindeki Fransız sömür-

geciliği târihinde bu siyâset, Berberî siyâseti ve Fran-sız siyâseti diye bilinir.¹⁹

Arap Dili, Düşmanlarına Galip Geliyor

Arap Dili, bu dilin başlıca düşmanları olan mis-yonerler, sömürgeciler ve bunların yanısıra, sömür-geciliğin millî benliklerini zayıflattığı kişiler tarafın-dan yapılan hücumlara mukavemet göstermiş; sebat etmiş; sonunda da onların hepsine galebe çalmıştır. Böylece bir ilim, edebiyat, fikir, teknik ve medeni-yet dili olarak lâyık olduğu yeri tekrar elde etme yo-lunda azim ve sebat içinde yürüyüşünü sürdür-müştür.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arap ülke-lerinin büyük bir kısmı yavaş yavaş yabancıların işga-li altına giriyordu. Bu işgalci devletler ister Suriye, Lübnan, Cezayir, Tunus, Fas ve Moritanya'da oldu-ğu gibi Fransa; ister Irak, Filistin, Ürdün, Basra Kör-fezi, Güney Yemen, Mısır ve Sudan'da olduğu gibi İngiltere; ister Libya'da olduğu gibi İtalya, isterse Fas ve Batı Sahrasında olduğu gibi İspanya olsun netice değişmiyordu.

Şüphesiz, İtalya, İngiltere ve Fransa gibi Avru-pa devletleri Arap ülkelerinin çoğunu idâreleri altı-na almışlardır. Bu devletler bilhassa hicrî 13. asrın ikinci yarısından başlayarak Arapça'ya hakim olmak ve onun yerine Fransızca, İngilizce ve İtalyanca'yı ikâme etmek için olanca gayretlerini harcamışlardır. Meselâ İngilizler, milâdî 1882 yılında Mısır'ı işgal et-melerinin akabinde, Araplar arasındaki kültür bir-liğini sağlayıcı en güçlü unsur olan fasih Arapçayı bozmaya ve onu ortadan kaldırmaya çalıştılar. İda-resi altındaki ülkelerde Fransa da aynı şeyi yapmış-tır. Nitekim İtalya da Libya'da aynı politikayı uygu-lamıştır. Her üç devlet öğretimin çeşitli merhalele-rinde kendi dillerini Arapça'nın yerine geçirmişler; Arapçayı ise bir yabancı dil saymışlardır. Meselâ, Ce-zayir'deki durum odur.

Şüphe yok ki, esir durumunda olan Arap ülke-leri sömürgeci devletleri kovduktan sonra, Arapça-ya yapılan bu çirkin sömürgeci çabalara karşı da mu-kavemet göstermişlerdir. Arap devletleri, "kendi kül-tür miraslarına" dönüp harabolanları ihya ederek ve ondan dünyanın çeşitli ülkelerine dağılanları topla-yarak kalkınmaya başlamışlardır. Bu bir realitedir. Ancak çok az kimse bu gerçeğe yönelmiş ve onun derin manâ ve delillerini açıklamaya çalışmıştır.

"Nitekim, Avrupa'da, bugünkü medeniyet ham-lesini ilkin Grek, Roma ve Arap kültürüne dönmekle başlattı. Nihâyet, bilgi yolları olgunlaştığı ve ufuk-

16. Bk. Tarîhu'd-da've İlel âmmiyye, Dr. Nufuse Seid, Dâru'l-meârif, Kahire, 1964, s. 9.

17. Bk. Türkî Râbih, 'Alâkatu'l-Âmmiyye bi'l-fushâ, Bir araştırma. 'el-Asâle' dergisi, sayı 25, 1975, s. 67-86.

18. Bk. 'el-Tebşîr ve'l-İstî'mâr il'l-bilâdî'l-arabiyye" 3. Baskı, Beyrut, 1964, s. 224.

19. Bk. Dr. Türkî Râbih, 'el-Ta'limu'l-Kavmi veş-Şahsiyyetü'l-vataniyye', Cezayir, 1975, s. 93-96.

ları açıldığı zaman eski Mısır, Babil, Hind ve Çin medeniyetlerine ait derinlemesine yapılan araştırmalarla Avrupa'nın fikrî ve fennî serveti artmaya başladı. Sonunda, yirminci asrın başında ulaştığı zenginlik ve bolluğa kavuştu."

Şüphe yok ki, Avrupalıların gâyesi, Araplarıkültür ve medeniyet miraslarından vazgeçirmek ve onları asıl kültürlerine ters düşen bir takım esaslara dayalı olarak yeni bir değişikliğe uğratmaktır. Daha sonra da bu durum onları, kesin olarak yok olmaya mahkûm edecektir. Böylece Araplar, Cahiliye Devri'nden, asırlardanberi oluşmuş olan kültürlerinden farklı bir kültür, dillerinden başka bir dil ve ahlâklarından başka bir ahlâk te'sis etmiş olacaklar; bu sûretle, siyâsî bağımsızlıklarını ve eski kudretlerini elde etmeleri muhal hâle gelecektir.²⁰

Şüphesiz, bugün Arap Dili, Arap ülkelerinin ekserisinde, bilhassa, Orta Doğu'daki ülkelerde yabancı işgâlinde hürriyetlerine kavuştuktan sonra kültür, fikir ve idâre sahasında kendini yeniden kabul ettirmiş ve gelişmesinde bizzat kendisi söz sahibi olmuştur. Daha sonra da Arap Dili'nin karşısında olan ve gelişen Arap nesillerini parçalama tehlikelerini ihtivâ eden sömürgeci öğretim sistemlerinden tamamen kurtulmuştur.

Hattâ Arap Dili günümüzde, büyük bir azim ve sebat ile, milâdî yedinci asrın yarısından itibaren, onbirinci asrın sonuna kadar oynadığı büyük ve tarihî rolü, tekrar elde etmek için yoluna devam etmektedir. O çağlarda Arapça, ilim ve kültür dili ve eski dünyada yegâne beynelmilel haberleşme vâsıtası idi. Yani şimdi Arapça, muâsir dünya dilleri gibi (İngilizce, Fransızca, İspanyolca ve Rusca v.s.) yeniden beynelmilel bir dil olma yolundadır.

Arapça Beynelmlel Olma Yolunda

Muhakkak olan şu ki, Arap Dili Asya ve Afrika kıt'alarında geniş bir kara parçasında yaşayan, zengin servetlere ve emsâlî arasında yegâne stratejik bir mevkiye sahip olan 150 milyondan daha çok insanın konuştuğu bir dildir. Şimdi O, bir defa daha, Milâdî 21. asra rastlayan Hicrî 15. asırda, cihanşümûl olma yolundadır. Bu durum Araplar ve Arapçadaki gelişmeleri inceleyen araştırmacılarca bilinen bir gerçektir. Meselâ bugün Arap dünyasında gözle görülür ilmi ve kültürel kalkınma hamlesi ve küçümsenmeyecek bir sînâî ve zirâî gelişme mevcuttur. Bunun yanı sıra Arap dünyası geri kalmışlık çemberinden kurtulmak için zirâî ve sînâî gelişmeyi sağlayacak olan modern teknolojiye sahip olmaya azimlidir. Zamanımızda Arap memleketlerindeki üniversitelerin sayısı elliden fazla olup bu sayı devamlı surette artmaktadır. Ayrıca Amerika, Avrupa ve Doğu Blokunda muhtelif ihtisas dallarında okuyan Arap talebelerinin sayısı da onbinleri geçmektedir.

Bu mevzûda daha birçok deliller vardır:

Arap dünyasında, Arap dilini kalkındırmak ve

çeşitli ilim ve san'atlarda modern ilmî istilâhlarla onu zenginleştirmek için çalışan dil akademileri olduğu gibi, yaşayan muhtelif dünya dillerinden Arapçaya hummalı bir tercemce faaliyeti de mevcuttur. Bunun yanında, Arap dünyasının stratejik mevkiine ilâveten birkaç ilim akademisi, tatbikî ilimler sahasında ilmî araştırmalara önem vermektedir ki; böylece, çağdaş fikrî, siyâsî, medenî ve kültürel akımlar için bir buluşma noktası teşekkül etmiş olmaktadır. Biz yukarıdaki faaliyetlere Arap ülkelerinin sahip olduğu çağdaş medeniyetin can damarlarını teşkil eden büyük petrol zenginliğini de ilâve etmeliyiz. Bütün bunları öğrenince, Arap milletinin parlak İslâmî devirlerdeki gibi bugün de Dünyada maddî ve manevî rolünü oynama yolunda olduğunu ifâde etmemiz mübâlağa sayılmamalıdır. Diğer taraftan Arap Dilide, insanlık tarihinin derinliklerine kök salmış en eski bir medeniyet dili olarak devletler arası sahnedeki rolünü oynamak için beynelmilel bir dil olma yolundadır. Hiç şüphesiz bugün Arap Dili, gerek İslâm Âleminde, gerekse İslâm Âleminin dışında gözle görülür bir mevkiye sahip olmuştur.

İslâm Dünyasında Arap Dilinin Yeri

Arapçanın Müslümanların nazarında özel yeri olan bir dil olmasına geçmişte olduğu gibi, zamanımızda ve gelecekte de yardım edecek olan sebeplerin en önemlilerinden biri her halde onun Kur'ân-ı Kerim dili olmasıdır. Kur'ân-ı Kerim ise Müslümanların kitabıdır. Onu müslüman çocukları küçüklükten itibaren okur ve hattâ bir kısmını veya tamamını ezberlerler. Hergün ve gecede kıldıkları beş vakit namazda O'ndan okurlar.

Ayrıca müslümanlar nerede olurlarsa olsunlar, konuştukları diller ne olursa olsun, Arapçayı severler. Hattâ Kur'ân ve Hadis'teki İslâmî hükümlerle selef-i sâlihîn'in siyeretini (yaşayış tarzları) anlayabilmek için Arapça öğrenmeye çalışırlar. Meselâ, Endonezya, Pakistan, Bengladeş, Malezya, Hindistan, Nijerya, Kamerun, Çad, Mali gibi devletler ve Asya, Afrika ve Amerika kıt'alarında bulunan öteki İslâm ülkelerindeki Müslümanlar Arapçaya karşı büyük bir sevgi ve saygı hissi duyarlar. Çünkü O, bağlandıkları Dîn'in kitabı olan Kur'ân'ın dilidir. Bu sebepten, gençlere O'nu öğretmek için duydukları istek günden güne artmakta ve okullarında, üniversitelerinde Arapça'yı yaymak için Arap ülkelerinden orta ve yüksek seviyede hoca te'mini hususunda yardım istemektedirler. Hattâ bir kısım İslâm ülkeleri -Pakistan'da olduğu gibi- Arapça'nın, öğretim ve kültür sistemlerinde temel dillerden biri olmasını teklif etmektedirler. Diğer bir kısmı ise, samîmî olarak, Arapça'nın, ülkelerinde resmî dil olmasını dahî ar-

20. Bk. Abdullatif Şerâre, el-Cânibu's-sekâfi mine'l-Kavmiyyeti'l-arabiyye, Dâru'l-ilmî'l-melâyîn, Beyrut, 1961, s. 134.

21. İhsan Cafer, Mecelletu's-sakâfeti'l-Arabiyye, sayı 6, Haziran 1968, s. 62, Trablus-Libya.

zu etmektedirler.

O halde Arap Dili'nin İslâm âleminde önemli bir yeri vardır. Bu dil, İslâm âlemindeki gençler arasında büyük bir önem kesbetmiştir. Müslümanlar arasında okur-yazar oranı arttıkça Arapça daha fazla yayılacaktır. Meselâ, bugün dünyadaki müslümanların sayısının 1 milyardan fazla olduğunu düşündüğümüz zaman, şüphesiz, Arapça'nın, istikbalde dünyanın en yaygın dillerinden biri olacağını; hatta sâdece Çince'den başka onu bu sahada hiç bir dilin geçemeyeceğini söyleyebiliriz.

Yaklaşık 800 ayrı dilin konuşulduğu ve dil konusunda en karmaşık kıt'a olarak tavsîf edilen Afrika'da bu karmaşıklık yalnızca kıt'a seviyesinde değildir. Meselâ, Nijerya'da konuşulan on kadar dil mevcuttur. Diğer devletlerde de hemen hemen böyledir. Bununla birlikte Afrika'da İngiliz, Fransız, Portekiz, Belçika ve Alman Dilleri gibi Avrupa dillerinin de kullanılması yaygınlaşmaktadır.

1961'den beri Afrika'nın millî ve mahallî dillerinin ihyâsı için birkaç hareket ortaya çıkmıştır. Afrika, millî dillerini ihyâ için gösterilen aktif propaganda, Afrika kıt'ası sâkinlerinin yarısından çoğunun medeniyet dili olarak Arapça'yı kabul etmeleri neticesini doğurmuştur. Zira Arap kültürüne mensup olanların yüzde yetmiş Afrika Kıt'asında (Mısır, Sudan, Libya, Tunus, Cezayir, Fas, Moritanya, Batı Sahrâsı, Somali, Cibuti'de) yaşamaktadırlar.

Arap Dilinin İslâm Âleminin Dışındaki Yeri

İslâm âleminin dışındaki ülkelere gelince, Arapça'nın Avrupa, Amerika ve Afrika ülkelerinde, geçen birkaç sene içinde büyük bir tesir icrâ etmiş olduğunu görürüz. Şöyle ki, Arapça, Arap ülkelerindeki Avrupa'lı ve Amerika'lı ticaret, teknik ve özellikle petrol mümessilleri için devamlı ve vazgeçilmez bir ihtiyaç hâline gelmiştir.

Arapça'nın kendi üniversitelerinde, enstitülerinde ve okullarında yayıldığı ülkelerin başında Amerika Birleşik Devletleri gelmektedir. Bu ülkede Arapça'yı öğrenme isteği günden güne artmaktadır. Bu arzu Arap ülkelerindeki büyük Amerikan menfaatleri göz önünde bulundurularak, bilhassa zenginler ve iş adamları arasında görülmektedir: A.B.D'nin hemen hemen her tarafında bu konuda araştırma yapanlar, okullarda ve üniversitelerin Arap Dili Bölümlerindeki Arapça derslerine katılan Amerikalıların sayısında, fevkalâde bir artışın mevcudiyetini müşahade ederler.

Amerikalılar tarafından Arap Dili'nin öğrenilmesine karşı gösterilen arzu, bu dilin ticaret, san'at, politika ve para dünyasındaki öneminden dolayı büyük bir artış göstermektedir.

Avrupa kıtasına gelince şüphesiz ki, İngiltere, Fransa, Rusya, Malta, Yunanistan ve diğerleri gibi Avrupa devletlerinin çoğunda Arapça öğrenimine yönelik günden güne artmaktadır.

Avrupa ve Amerika'da Arapça'ya karşı gösterilen bu rağbetin yanında, gerek Amerikan ve gerekse Avrupa radyolarından gece ve gündüz Arapça programları yayınlanmaktadır. Buna ilâveten, çeşitli Avrupa ve Amerika başkentlerinde birçok Arapça gazete ve dergi çıkarılmaktadır. Amerika, Avrupa ve Avustralya'daki büyük yekûn teşkil eden Arap kolonileri de, yaşadıkları bölgelerde Arapça'nın yayılması ve isteyenlere bu dilin öğretilmesi hususunda faal bir çalışma içindedirler.

Diğer taraftan Moritanya, Somali, Cibuti ve Komor Adaları'nda, Arapça'nın resmî dil olduğu görülmektedir. Bundan başka, Senegal Millî Cemiyeti tarafından Arapça, öğretim programlarında mecbûri bir dil olarak kabul edilmiş; Gine'de ise, bağımsızlığına kavuştuğu 1960 yılından beri bu dilin öğretilmesi kararlaştırılmıştır.

Bugüne kadar görülen olaylara bakılırsa, Afrika kıt'asında çok geçmeden Arapça'nın öğretilmesi genel bir durum olacağı benzer. Zira bu ülkelerin büyük bir çoğunluğunda İslâm Dîni yaygınlaşmaktadır.²¹

Tarihî bir gerçektir ki İslâm, Arap Dili'nin Dünya'da, özellikle Asya ve Afrika'da yayılmasının en önemli sebebidir. Çünkü Arapça Kur'an-ı Kerim dilidir. Arap olmayan müslümanların ise, Kur'an'ı Arapça ile okumadıkları müddetçe, dinlerini gereği gibi anlamaları zor bir iştir. İşte bundan dolayıdır ki, Arap olmayan müslümanlar Arapça öğrenimine diğer insanlardan daha çok yönelmektedirler. Zira İslâm Dini ile Kur'an-ı Kerim dili (Arapça) arasında mânevi bağlantı mevcuttur.

Zamanımızda Arapça'nın yeniden dünya çapında bir dil olarak yayılması, -ki ilerde şimdikinden daha fazla gerçekleşecektir- Milâdî yedinci asırda cihanşümül bir dil olmasından itibaren takibettiği târihî seyrinin devamından başka bir şey değildir.

Arapça Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nda Resmî Bir Dildir

Arap Dili'nin cihanşümül bir dil olma yolunda attığı en belirgin adımlardan biri, 1970'lerde B.M. Genel Kurulu'nda resmî dil ve bir çalışma dili olarak kabul edilmesidir. Şöyle ki, 1973 yılında akdedilen yirmisekizinci²² devrede Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, "Yönetim ve Bütçe Komisyonu"nun Arapça'yı resmî bir dil ve 1974 Ocak ayı başından başlamak üzere, B.M. Genel Kurulu ve onun başlıca yedi komisyonunda çalışma dili olarak kabul edilmesine dair teklifine muvafakat etmiş; Arapça, dünyada 1946 yılında B.M. Genel Kurulu'nda kabul edilmiş beş resmî dile katılan ilk dil olmuştur. Böylece Arap Dili, B.M.'de kullanılan beynelmil dil (İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Rusça ve Çince)'den biri durumuna gelmiştir.

22. Bk. Sahîfetü'l-Tahtîf et-Terbevî fî'l-bilâdî'l-arabiyye, sayı 10, Şubat-Mart-Nisan 1966, s. 228, Beyrut; Unesco Neşriyatı.

Genel Kurul verdiği kararında, çalışmalarında Arapça'nın resmî bir dil olarak kabul edilmesini ve Arapça'nın temsil ettiği rolü şu şekilde ögmüştür: "Şüphesiz ki Arapça, insanlık tarihinde medeniyet ve kültür mirasının korunmasına ve O'nun neşrine çalışılmasına büyük ölçüde iştirak etmiştir." Muhakkak ki, bu, Arap Dili'nin 1974 yılından beri ulaştığı büyük bir merhaledir. Yani bugün Arapça, B.M.'de normal ve resmî konuşmalarda, belgelerin yayımlanmasında, Arapça mükâlemelerin diğer beş resmî dile çevrilmesinde ve o dillerden Arapça'ya acele çevirmelerde kullanılmaktadır.

Arapça Afrika Birliği Teşkilâtı'nda Resmî Dildir

Arap Dili, B.M. Teşkilâtında ve Unesco, Dünya Sağlık Teşkilâtı, Dünya Çocuk Teşkilâtı gibi ona bağlı komisyon ve kurumlarda resmî bir dil olarak seçildiği gibi, Afrika Birliği Teşkilâtı'nda İngilizce ve Fransızca ile yanyana resmî bir dil olarak kabul edilmiştir. Ve bugün Arapça 1973 yılından beri Afrika Birliği Teşkilâtı çalışmalarının ve kongrelerinin yürütüldüğü resmî dillerden biridir.

Çağdaş Dünyada Başlıca Diller

İçinde yaşadığımız yüzyılda, Dünya'da kullanılan başlıca oniki dil bulunduğunu ve onların içinden Arapça'nın, dilleri konuşanların sayısına nispetle yapılan genel sıralamada, dokuzuncu sırada geldiğini hatırlatmamız yerinde olur. Bu diller sırayla şunlardır:

- 1- Çince Dünya nüfusundan bu dili konuşanlar yüzde 25
- 2- İngilizce Dünya nüfusundan bu dili konuşanlar Yüzde 11
- 3- Rusça Dünya nüfusundan bu dili konuşanlar yüzde 8.3
- 4- Hindçe Dünya nüfusundan bu dili konuşanlar yüzde 6.25
- 5- İspanyolca Dünya nüfusundan bu dili konuşanlar yüzde 6.25
- 6- Almanca Dünya nüfusundan bu dili konuşanlar yüzde 3.75
- 7- Japonca Dünya nüfusundan bu dili konuşanlar yüzde 3.75
- 8- Bengalce Dünya nüfusundan bu dili konuşanlar yüzde 3
- 9- Arapça Dünya nüfusundan bu dili konuşanlar yüzde 2.7
- 10- Fransızca Dünya nüfusundan bu dili konuşanlar yüzde 2.7
- 11- Portekizce Dünya nüfusundan bu dili konuşanlar yüzde 2.5
- 12- İtalyanca Dünya nüfusundan bu dili konuşanlar yüzde 2.1

Sonuç

Bu araştırmanın sonucunda, zikrettiğimiz bu

gerçeklerin ışığında, Hicrî ikinci asırdan başlayarak, sekizinci asrın sonuna kadar cihanşümûl bir dil olmuş olan Arapça'nın, dünyadaki maddî, manevî ve ilmî rolünü ifâ için, hicrî onbeşinci asırda bir defa daha cihanşümûl bir dil olacağını söylememiz mümkündür. Çünkü O, 1973 yılında B.M. ve ona bağlı teşkilâtlar içinde çalışma dili ve resmî bir dil olarak kabul edildiği zaman B.M.'de de ifade edildiği gibi, "İnsanlık tarihi, medeniyet ve kültür mirasını koruma ve yaymaya büyük ölçüde iştirak etmiştir". Arap Dili'nin, uluslararası bir dil olmuş olmasında, Kur'an-ı Kerim dili olmasının yanısıra şu üç husus önem arz etmiştir:

1- Hicrî 76 yılından başlayarak Abdülmelik b. Mervan'ın gerçekleştirdiği idari işlem dilini Arapçalaştırma faaliyeti;

2- Dilin bünyesinin ıslahı ve kaidelerinin ilmî esaslara oturtulması (Bu olay, birkaç asır müddetle Kûfe, Basra ve Bağdat okullarında yürütülen hummalı dil hareketinde ortaya çıkmıştır);

3- İslâm'dan önceki ilim ve medeniyet dillerinden Arapça'ya yapılan geniş çerçeveli terceme faaliyeti ki, bunu içlerinde Bağdat'daki Beytül-Hikme'nin de bulunduğu çeşitli medreseler gerçekleştirmiştir. Şöyle ki, İslâm'ın zuhûrundan henüz üç asır geçmeden Arapça, en zengin ve en ileri seviyede dillerden biri olmuş; böylece eski dünyanın hepsi için ilim, fikir, kültür, siyâset ve idâre dili hâline gelmiştir.

Kanaatimce zamanımızda, Arapça'nın bilfiil ilim ve teknik dili olması imkânını çabuklaştıracak hususlardan biri, bu konuyu ihtiva eden ilmî bir plân ortaya koyduktan sonra, bütün merhalelerde öğretimin Arapçalaştırılmasının sür'atlendirilmesidir. Bunun yanında, Cezayir, Tunus, Fas gibi şimdiki kadar Arapçalaştırma işlemi tahakkuk ettirilememiş olan Arap ülkelerinde idârî işlem dilinin Arapçalaştırılması gerekmektedir.

Arap ülkeleri seviyesinde yabancı dillerden Arapçaya terceme yapacak komisyonlar kurulması ve onların desteklenmesi zarûridir.

Yüksek teknik ve ilmî seviyeye sahip yabancı dillerin öğretimine önem verilmesi ve Arap okul ve üniversitelerinde yabancı dillerin öğretilmesi için belirgin bir ilim siyâseti vaz'edilmesine ilâveten, Arap Dili'nin bütün dünyadaki ilmî ve teknolojik tekamülle beraber yürüdüğünün unutulmaması gerekir.

Bunun yanında, yabancılara Arapça'nın öğretilmesini kolaştıracak pedagojik ve ilmî metodların ortaya çıkarılması ve çeşitli Arap ülkelerinde üniversitelerin Arap Dili Bölümlerinde göze ve kulağa hitabeden yollarla Arapça'nın öğretilmesi için laboratuvar ve çalışma salonlarının çoğaltılması da önemlidir.

Çeşitli dünya milletleri arasında kendi dillerini yaymak için İngilizlerin, Amerikalıların ve Fransızların yaptıkları gibi, yabancı ülkelerde isteyenlere Arap Dili'ni öğretmek için Arap Kültür Merkezleri'nin kurulmasına da zarûret vardır.